

Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė

Odeta Žukauskienė

Šiame straipsnyje Lietuvos dainų ir šokių švenčių tradicija tyrinėjama kaip daugialypis reiškiny, į kurį mėginama pažvelgti pro šiuolaikinio kultūros diskurso prizmę. Remiantis prancūzų mąstytojo Michelio de Certeau mintimis, lietuvių dainų šventė įvardijama kaip modernios kultūros reiškiny, kuriame glūdi nuorodos į kolektyvinę reprezentaciją, siekiančią tradicinės kultūros ir meno paveldą perkelti į miesto erdvę. Dainų šventė taip pat apibrėžiama kaip atminties vieta (*lieux de mémoire*), kurios reikšmę dabarties kultūrai nusakė prancūzų istorikas Pierre'as Nora ir kurios vienas tikslų – stiprinti valstybės autoritetą ir žadinti patriotiškumą. Šventė analizuojama ir kaip kultūrinės atminties (*kulturelles Gedächtnis*) praktika, kuria vokiečių kultūrologai Janas ir Aleida Assmannai grindžia kultūros tapatumo ir savimonės stiprinimo procesus. Vis dėlto pastebėtina, kad panašias atminties praktikas pastaruoju metu apjungia bendri Pasaulinės atminties projektai, kurie tautinį paveldą ir nacionalinę atmintį įtraukia į transnacionalinius tinklus. Kita vertus, intensyvios vizualinės kultūros, gausybės festivalių bei reginių fone dainų šventės koncepcija reikalauja peržiūros ir aktualizavimo, kuris leistų atvirai ir drąsiai kalbėti apie tradicinės kultūros interpretaciją ir sklaidą dabarties kultūroje, nepaverčiant jos vartojimo objektu, o ieškant originalių būdų atverti giliuosius etninės kultūros ir folkloro turinius.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos dainų šventė, tradicija, tautinė kultūra, kolektyvinė reprezentacija, strategija, atminties vieta, kultūrinė atmintis, globalioji atmintis

Dainų švenčių tradicijos tyrimai Lietuvoje ir svetur

Minint dainų šventės tradicijos Lietuvoje 90-metį, Lietuvos liaudies kultūros centras išleido didelės apimties dokumentinę knygą *Lietuvių dainų švenčių tradicija* (sudarytojas – ilgametis dainų švenčių organizatorius Juozas Mikutavičius), kuri apžvelgia ilgą ir turtingą šios šventės istoriją. Leidinyje publikuota archyvinė medžiaga, svarbiausių dainų švenčių įvykiai, iliustruoti daugiau kaip pusantro tūkstančio nuotraukų. Knygoje pateikta išsami bibliografija atskleidžia Lietuvoje paskelbtų dainų šventės tematikai skirtų mokslinių ir publicistinių straipsnių įvairovę. Vis dėlto ji tęsia susiformavusią tradiciją, kai patys šventės organizatoriai leidžia dainų švenčių albumus, informacinius leidinius ir straipsnių rinkinius, kurie ne visuomet išplėtoja kritinę faktų analizę, nagrinėja istorines prieštara ir atskleidžia kintančius sociokultūrinius kontekstus.

Tyrinėjant dainų šventės fenomeną atlikta nemažai sociologinių tyrimų. Dainų šventė analizuota humanitarinių ir socialinių mokslų habilitacijos procedūrai teik-

tame Regimanto Gudelio darbe¹, daktaro disertacijose (Vytauto Jakelaičio, Giedrės Barkauskaitės ir kitų)², magistrantų darbuose³, atskirose mokslinėse publikacijose. Įvairiais aspektais dainų ir šokių tradicija tyrinėta muzikologų, choreografų ir meno-tyrininkų darbuose. Vieni darbai skirti aptarti muzikos programą, chorų repertuarą, chorinės veiklos tradiciją, komunikacines muzikos funkcijas ir emocinį kolektyvinės kūrybos pamatą. Kiti telkia dėmesį į šokių dieną ir ansamblių vakarus, liaudies instrumentų raišką dainų švenčių meninėje programoje, aptaria liaudies šokio ir sceninio šokio interpretacijų sąveiką. Išskirtinos R. Gudelio publikacijos, kuriose nuodugniai tyrinėjama chorinio meno tradicija Lietuvoje, pagrįstai atkreipiamas dėmesys į tai, jog estetinė dainų šventės pusė gana stipriai priklauso nuo emocinės-komunikacinės raiškos, kuri labai svarbi tokių masinių renginių metu, nes sukelia bendrumo jausmą ir emocinį užsikrėtimą⁴. Tyrinėdamas Lietuvos dainų ir šokių tradiciją Gudelis atskleidžia daug vertingų istorinių faktų, nors autoriaus įvardijami pasirinkimai (kuriamojo prado iškėlimas, vertybinių orientacijų paieška, institucijos reikšmės argumentacija) neatspindi platesnio šiuolaikinės kultūros diskurso.

Didelį įdirbį tyrinėjant dainų šventės tradiciją yra sukaupusi Dalia Rasteniene, parengusi nemažai straipsnių Lietuvos liaudies kultūros centro informaciniams leidiniams ir internetiniams puslapiams. Juose aptariama lietuvių dainų šventės istorija, tradicija, struktūra, renginių simbolika, nusakoma vertė ir reikšmė istoriniu, kultūrininiu, estetiniu, socialiniu ir unikalumo požiūriais⁵. Vis dėlto šios profesionaliai parengtos ir informatyvios studijos apsiriboja artimu žiūros tašku, todėl išlieka blankus platesnis šio kultūros reiškinio būties paveikslas ir kontekstai bei paskatos, kurie peržengia nacionalinės kultūros ribas ir siejasi su moderniosios kultūros dėsningumais, sovietmečio tragizmu bei dabarties iššūkiais.

Apžvelgiant svetur išleistus leidinius, matyti, jog dainų šventė minima beveik visuose Baltijos šalių jūros regiono istorijai ir kultūrai skirtuose leidiniuose⁶. Šiose tarptautinėse studijose dainų šventė įvardijama kaip nacionalinės tapatybės šaltinis,

¹ Regimantas Gudelis. *Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: raidos ir raiškos problemos (XIX a. II pusė – XXI a. pradžia)*: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga (etnologija 07 H). Kaunas, 2009.

² Vytautas Jakelaitis 1971 m. Leningrade apgynė pedagogikos mokslų kandidato disertaciją *Dainų šventės Lietuvoje* (LMT nostrifikavus – socialinių mokslų sritis). Giedrė Barkauskaitė, *Lietuvių tautiniai šokiai dainų šventėse: etniškumo ir autorinės kūrybos sąveika* (07H – Etnologija, H400 – Folkloras). Kaunas, 2004.

³ Iš daugybės darbų galima paminėti keletą: Raimonda Giminaitė. *Dainų švenčių įtaka šiuolaikinei Lietuvos kultūrai*. Šiauliai, 2011; Julija Kostiukevičiūtė. *Lietuvos dainų švenčių chorų repertuaras – dainininkų muzikinio ugdymo veiksnys*. Vilnius, 2007.

⁴ Žr. Regimantas Gudelis, Dainų švenčių ištakos ir liuteroniškoji muzikinė tradicija. In: *Res Humanitariae*, XI, 2012, p. 102–128. Dainų švenčių prasmų simbolikos ir pajautos aspektai. In: *Res Humanitariae*, VII, 2010, p. 213–241.

⁵ Žr. Dalia Rasteniene, Dainų švenčių tradicija: iš dabartis ir istorijos. In: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 3, p. 1–6; Apie Lietuvos dainų šventę. In: *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 2, p. 47–54.

⁶ Žr. Kevin O'Connor. *Culture and Customs of the Baltic States*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2006; Andres Kasekamp. *A History of the Baltic States*. Palgrave, 2010; *The Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies*, edited by Witold Maciejewski. Uppsala: The Baltic University Press, 2002.

įsitvirtinęs pirmosios nepriklausomybės metu ir glaudžiai susijęs su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiais. Aptariama jos svarba nacionalinės savimonės ugdymui, „dainuojančios revoliucijos“, atvedusios Baltijos šalis į nepriklausomybę 1987–1990 m., sklaidai. 2006 m. Taline apgintoje daktaro disertacijoje *„My Fatherland is My Love“: National Identity and Creativity and the Pivotal 1947 Soviet Estonian National Song Festival* [„Mano Tėvynė yra mano meilė“: Nacionalinis identitetas ir kūrybingumas, ir lemtinga 1947 m. Estijos nacionalinė dainų šventė] Iowos (JAV) mokslininkas Davidas Johnas Puderbaughas išsamiai išnagrinėjo dainų švenčių raidą Estijoje sovietiniais laikais. Šiame darbe, kaip ir kituose neseniai pasirodžiusiuose tyrinėjimuose, mėginama parodyti, jog „tautų draugystės“ ideologija buvo palanki rengti tokias šventes pavergtose Baltijos šalyse, o socialistinės temos tapo priedanga nacionalinės kultūros puoselėjimui ir nacionalinio išsivadavimo idėjoms plisti. Visuose istorinio-kultūrinio pobūdžio leidiniuose apie Baltijos šalis pabrėžiamas išskirtinis dainų šventės vaidmuo, telkiant etninį nacionalizmą. Išryškintas ideologinis ir politinis dainų švenčių aspektas (tautinė-politinė funkcija) ir šio kultūros reiškinio svarba Baltijos respublikose bei Skandinavijos šalyse. Dainų švenčių tradicija taip pat analizuojama, tyrinėjant nacionalizmo formas, akcentuojant muzikos fenomeno ir dainavimo praktikos kaip emocinio laidininko svarbą nacionalizmo skaidai⁷.

Nepaisant gausių informacinių leidinių ir mokslinių publikacijų, teorinė dainų šventės analizė stokoja gilesnio ir platesnio kultūrologinio požiūrio. Trūksta tyrimų, kurie ne tik aptartų Lietuvos dainų šventės istoriją, dramaturgiją, stilistinių struktūrų ir tautinio meno reprezentacijos modelius, tradicijos ir novacijos santykį, bet ir įvairiais aspektais svarstytų apie tradicijos svarbą ir prasmingumą šiandieniniame besikeičiančiame ir prieštarių kupiname pasaulyje, atvertų platesnių kultūrinių ir visuomeninių diskusijų erdvę apie tautą vienijančius ritualus, simbolius, šventės potencialą, savosios kultūros vertybių suvokimą, išsiskaidžiusios tapatybės sutvirtinimą, kultūrinės savimonės ir atminties išsaugojimą bei transformaciją. Tokio probleminio lauko trūkumas tikriausiai ir lemia publicistikos straipsnių apie dainų šventę seklumą, klišių ir pavienių faktų kartojimą, kuris nepaliečia esminių dainų šventės prasmės klausimų. Tenka pastebėti, kad jubiliejinę dainų šventę „Čia – mano namai“ dienraščiuose ir internetinėje žiniasklaidoje lydėjo glaustos informacinės žinutės, kuriose pabrėžtas šventės mastas, rekordinis dalyvių, žanrų, renginių ir parduotų bilietų skaičius bei kiti skaitiniai parametrai (pavyzdžiui, „panaudota per 15 tonų garso aparatūros, 150 tonų scenos ir techninės įrangos“).

2003 m. lapkričio 7 d. UNESCO paskelbus Estijos, Latvijos ir Lietuvos Dainų švenčių tradiciją žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru, visuotinai įsigalėjo pozityvus *Dainų šventės* vertinimas; nuslopo XX–XXI amžių sandūroje išplieskusios aštrios diskusijos, kuriose kvestionuota dainų šventės reikšmė, prisimenant soviet-

⁷ Žr. Nations and Nationalism. *A Global Historical Overview*. Vol. 1. Eds. Guntram H. Herb and David H. Kaplan. Cambridge University Press, 2008.

mečiu aukštintą liaudies kūrybą, ideologizuotą liaudies meno ir šventės suvokimą okupacijos metu. Pastarąjį dešimtmetį plačiau aptartos dainų šventės tradicijos ištakos ir raida atveria ilgalaikę dainų šventės istoriją, iškelia ją kaip tautą jungiantį reiškinį, atliekantį svarbią etninės savimonės reprezentacijos funkciją. Tačiau lieka nemažai neišsakytų, neaptartų aspektų, kritinių profesionaliosios kultūros atstovų pastabų, kurios reikalauja platesnio, įvairiapusio dainų šventės ir etninės kultūros reprezentacijos aptarimo ir vertinimo.

Žvelgiant objektyviai, vis dėlto reikėtų turėti omeny ir pripažintų profesinės kultūros atstovų ir žymių menininkų dygius pasisakymus ar apmąstymus (Herkaus Kunčiaus romane „Lietuvis Vilniuje“, Sigito Parulskio eseistikoje, Vaido Jauniškio publicistikoje, Saulės ir Pauliaus Stanikų fotografijų cikle „Vyrų žiūri į išeinančias moteris“ ir videofilme „Inferno“), kurie skatina giliau analizuoti ir plėtoti diskusijų erdvę apie lietuvišką patriotizmą, tautinio identiteto reprezentavimo, liaudies meno ir tradicinės kultūros interpretavimo formas. Atskiruose meno ir kultūros atstovų pasisakymuose pastebima liaudies meno samplaika su kiču, sovietizmo pėdsakai, patriotinių klišių dauginimas, pompastiškumo pliūpsniai atveria nevienalytį dainų šventės vertinimų spektrą. Šiuo aspektu žvelgiant, kitaip nei Lietuvoje, kaimyninėse šalyse aktyviau diskutuojama apie tradicijos ir novacijos santykį: ar reikia kartoti XIX amžiaus romantines patriotines klišes, sentimentalius įvaizdžius, kaip tradicinį palikimą atnaujinti ir interpretuoti, atsižvelgiant į šiandienos patirtį ir poreikius, kokia dainų šventės esmė šiandien ir kokie jos organizavimo tikslai?

Tautinės kultūros ir dainų šventės tradicijos suvokimas

Oficialiuose leidiniuose nacionalinė dainų ir šokių šventės tradicija pristatoma kaip „archajiško liaudies kultūros palikimo, kolektyvinės tautos kūrybos ir modernesnės nacionalinės kultūros, profesinio meno formavimosi jungiamoji grandis“ (Rasteniene 2007). Šis teiginys skatina atidžiau pažvelgti į lietuvių dainų šventės tradicijos raidą, kurioje užsimezgę lietuvių etninės kultūros (liaudies meno) ir elitinės kultūros (profesinio meno) santykiai palaipsniui kito, įgydami net prieštaringą pobūdį.

XX a. pradžioje, kilus gyvam susidomėjimui folkloru, prasidėjo intensyvus liaudies paveldo rinkimo darbas. Rašytojai, dailininkai ir vietos inteligentai įsitraukė į tautosakos rinkimo procesą. Jonas Basanavičius, Vincas Krėvė, Balys Sruoga ir daugybė kitų profesionalių istorikų, kūrėjų, menininkų prisidėjo prie liaudies dirbinių ir sakininės tautosakos rinkimo bei sisteminimo. Liaudies menas tapo kūrybinio įkvėpimo šaltiniu ir tikra patriotine aistra. Pasak Tomo Balkelio, „siekdama savo tikslų, inteligentija pasitelkė įvairiausių disciplinuojančių kultūros strategijų“ (Balkelis 2010, p. 196). 1924 m. Kaune surengta pirmoji Dainų diena buvo viena iš tokių *kultūros strategijų*, nukreiptų į tautinio judėjimo idėjų platinimą visuomenėje. Šventės surengimas turėjo žymėti

20-ties metų spaudos atgavimo sukaktį⁸. Modernios kultūros grėsmingumas, tradicinės kultūros hierarchijos griūtis, miesčionėjimo procesas šviesuomenę skatino atsigręžti atgal, atrasti liaudies meno grynumą, pasitelkti liaudies meną, tautosaką, tautodaile ir valstiečių patirtį, kuriant tautinę valstybę. Tačiau, pasak Michelio de Certeau, liaudies meno išsaugojimas, kaupimas, mokslinis tyrimas reiškė ir jo nusavinimą, atėmimą iš paprastų žmonių (de Certeau 1986, p. 120). Marcelijaus Martinaičio žodžiais tariant, civilizacija lėmė lietuvių išėjimą iš rojus – folklore susiformavusios gražios ir nepakartojamos lietuvių utopijos (Martinaitis 2002, p. 62). Atitinkamai miesto kultūroje vyko tradicinės kultūros objektyvacijos ir idealizavimo procesas. Iš tiesų XX a. pradžioje inteligentija laikė valstietiją tamsuoliais: „būsime naivūs, jei lauksime, kol šie tamsuoliai be mūsų pagalbos supras, kas jie tokie ir ką jie turėtų daryti“, – rašė Jonas Biliūnas (Balkelis 2010, p. 199). Betgi atsidūrusi kultūrinio elito rankose liaudies kultūra tapo vienijančiu nacionalinės kultūros pagrindu (suteikiančiu istorinę ir geografinę bendrystės formą), padedančiu kurti homogeniškesnę tautinę bendruomenę.

Neretai tautiškumo diskursas reikalavo ne tik prikelti autentiškos kultūros sluoksnius, bet ir kurti, konstruoti, padaryti labiau „tautinius“ kai kuriuos jos bruožus. XX a. pradžioje prasidėjo aktyvus tautinio kostiumo kūrimo laikotarpis, kompozitoriai ir chorvedžiai ėmėsi liaudies dainų harmonizavimo, pirmuosius žingsnius žengė liaudies šokių stilizacija ir choreografija.

Augantis troškimas populiarinti lietuviybę reikalavo miestuose visuomenę šviesinti ir ją ugdyti, remiantis tradicinės kultūros vertybėmis. Taip tarpukario Lietuvoje liaudies kultūra tapo svarbia kultūros politikos dalimi. Įdomu, kad antrojoje Lietuvos dainų šventėje, kuri buvo surengta 1928 m. liepos 1 d. Kaune, akomponuojant chorams, dainuojantiems populiarias liaudies dainas, 250 moksleivių atliko gimnastikos pratimus. Nuo 1930 m. (Telšiuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje) rengtos regioninės moksleivių dainų ir sporto šventės. Ši dainų ir sporto samplaika išryškino mėginimą liaudišką tradiciją (valstietišką paveldą) desakralizuoti ir integruoti į miestietišką gyvenimą, kurti bendrą modernėjančios visuomenės kultūrinę ir socialinę erdvę. Žinoma, tai buvo ir vienas iš būdų mobilizuoti lietuvius, įvaldyti miesto erdvę, kurti masinį tautinį renginį.

Svarbūs buvo ir valstybės autoriteto stiprinimo tikslai. 1930 m. Kaune surengta trečioji Lietuvos dainų šventė buvo skirta Vytauto Didžiojo 500-osioms mirties metinėms paminėti. Sudėtingos geopolitinės situacijos kontekste, kai Lietuvos valstybės susidūrė su daugybe problemų dėl istorinės sostinės netekties ir Lietuvą supančių valstybių interesų, Dainų šventė įgijo ir politinį atspalvį. Todėl pirmosios Dainų

⁸ 1924 m. Dainų dienoje dalyvavo 86 chorai (apie 3000 dainininkų). Dainų dienos vyriausieji dirigentai – J. Naujalis, S. Šimkus ir J. Štarka. Chorai sudainavo 36 dainas (22 liaudies dainas ir 14 originalių lietuvių kompozitorių). Be didmiesčių ir apskričių centrų chorų, šventėje dalyvavo Antašavos, Ylakių, Kavarsko, Kybartų, Klovainių, Krakių, Mosėdžio, Pasvalio, Radviliškio, Simno, Surviliškio, Sintautų, Sedos bažnytiniai chorai. Žr. *Lietuvos Dainų šventės istorija*. Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.lt/lt/apie-dainu-svente/istorija/> [žiūrėta 2014 12 04]

šventės buvo aktualesnės ne tiek meniniu, kiek visuomeniniu atžvilgiu. „Baltijos ir Skandinavijos tautoms jos buvo priemone įprasmingi nacionalines kultūras, Vokietijoje – demonstruoti nacijos galybei“ (Gudelis 2001, p. 97). Lietuviams dainų šventės modelio pavyzdžiu buvo latvių ir estų šventės, kurios siekė ugdyti tautinius jausmus.

Sovietmečiu sąmoningai vykdyta šios tradicijos perversija. Vyraujant marksizmo ideologijos inspiruotam populistiniam požiūriui siekta užmegzti naujus ryšius tarp masių ir elito. Nors, kaip teigia Vanda Zaborskaitė, „sovietinės ideologijos, marksizmo požiūris į valstietiją buvo iš esmės neigiamas. Dažnai cituoti K. Marxo žodžiai apie ‚kaimo idiotizmą‘, teigiant, kad kaimas – visokio konservatyvumo terpė: jis tamsus, prietaringas, visais atžvilgiais atsiliekantis nuo miesto, kur susispieję švietimo židiniai, istorinio progreso veiksniai. Miestas – proletariato buveinė, gamybos progreso ir kartu visokios pažangos nešėjas“ (Zaborskaitė 2008). Toks požiūris taikytas ir meno sričiai. Rašytojai ir dailininkai buvo skatinami kritiškai žvelgti į kaimo žmones, jų tarpusavio santykius, buitį ir mentalitetą.

Kita vertus, skatinta mėgėjų meno kolektyvų veikla. 1941 m. įsteigti Liaudies meno rūmai, kurie tapo Dainų švenčių būstine. Pasak R. Gudelio, pirmųjų sovietmečio dainų švenčių repertuare liaudies dainos užėmė daug vietos, tačiau nuo 1960 m. pradėjo mažėti: daugėjo primityvių rusiškų ir vietinių ideologizuotų dainų-plakatu, mažiau buvo meniškai vertingos tautinės muzikos. Tautinei muzikai atstovavo tik keletas iškilų originaliosios kūrybos kūrinių, o labiausiai – liaudies dainos. 1975–1989 m. muzikoje ryškėjo „tendencija atsiriboti nuo sovietinės ideologijos, susitelkiant į temų iš liaudies gyvenimo intelektualizavimą, taip pat filosofinę-lyrinę tematiką“ (Gudelis 2009, p. 7).

Chruščiovo „atšilimo“ laikotarpiu būtent profesionalaus meno kūrėjai atsigręžė į autentišką folklorą, protestuodami prieš populizmo formas ir Lietuvos kaimo juodinimą. Kaip rašo V. Zaborskaitė: „Didžiulį visuomenės susižavėjimą sukėlė Mataičių sutartinių ansamblis Filharmonijoje, kuris buvo visiška oficiozinio „Lietuvos“ ansamblio priešybė savo nuostabiais nacionalinio kostiumo pavyzdžiais, senovinėmis sutartinėmis ir jų atlikimo maniera. Tada entuziastingo pripažinimo sulaukė ir dar visai jauna Veronika, būsimoji Povilionienė. Visa Lietuva buvo susižavėjusi „Kupiškėnų vestuvėmis“, saviveikliniu etnografiniu vaidinimu. Pakerėjo ta pati autentika, gyvai prezentuotas kaimo žmonių etiketas, kupinas orumo, žmogiškos savigarbos, dailumo. Radosi visa tai įprasminanti teorinė mintis, kurios viršūnė – Donato Saukos kapitalinė studija „Tautosakos savitumas ir vertė“. Tai sutapo su pasaulinio garso išėivijos mokslininkų Marijos Gimbutienės, Algirdo Juliaus Greimo idėjų plitimu ir išpopuliarėjimu Lietuvoje“ (ten pat 2008). Šalia konformizmo ir tarnystės sovietinei valdžiai buvo ir kitų liaudies meno puoselėjimo formų, kurios rūpinosi liaudies meno dvasiniais klodais ir tautinės tapatybės palaikymu. Taigi procesas buvo nevienalytis, prieštaringas. Tačiau greta populizmo skleidėsi reikšmingi liaudies kultūros puoselėjimo, jo pajautos ugdymo reiškiniai (gyvavę meno kolektyvuose ir muzikos mokyklose), –

kaip tik tai brandino dainuojančią revoliuciją, suvienijusią Baltijos tautas ir atvedusią į jų nepriklausomybę. Kaip pažymi dainų švenčių metraštininkė: „Autentiškų folkloro ansamblių sąjūdis Lietuvoje prasidėjo 7–8 dešimtmetį. Jų veikla suvaidino didžiulį vaidmenį paskutiniame nacionalinio išsivadavimo judėjime“ (Rastenienė 2007, p. 6).

Neatsitiktinai 1990 m. Liaudies meno rūmus pervadinus Lietuvos liaudies kultūros centru, visuomenėje kilo didelės diskusijos apie dainų šventės tradicijos „sovietišumą“, taip pat išryškėjo profesionaliosios kultūros atstovų pasipriešinimas jos rengimo tradicijai. Iš tiesų nebuvo didesnio nuotolio, kuris leistų pamatyti gilesnes istorines šaknis, suvokti šios tradicijos ištakas ir groteskiškas transformacijas sovietmečiu. Kita vertus, negalima neigti, kad dainų šventę uždengė didelis sovietinės kultūros sluoksnius.

Koks iš tiesų mūsų santykis su liaudies kultūra, dainos ir šokio tradicija šiandien? Kuo ji svarbi? Kaip ji reprezentuojama ir kokios institucijos rūpinasi jos puoselėjimu? Kaip kultūros tyrinėtojai ir profesionalūs menininkai atsiliepia apie dainų šventę, ją vertina ir suvokia? Kokiais diskursais ir kokiomis sąvokomis remiantis šiandien galime tyrinėti dainų ir šokių tradiciją? Šie ir daugybė kitų klausimų dar laukia gilesnių nagrinėjimų. Dar esama daug neatsakytų klausimų apie organizacinės institucinės veiklos pobūdį, vertybinius ir formaliuosius aspektus, kurių analizė galėtų padėti suvokti kultūros sanklodas, prieštaras, atverti užgniaužtus, neišsiaiškintus dalykus, kurti naujas vizijas bei kultūros politikos gaires.

Deja, kaip taikliai pažymėjo M. de Certeau, „liaudies kultūrą galime suvokti tik kaip išnykimo procesą, ar mums patinka, ar ne, bet mūsų žinios ir patirtis tarytum priverčia nustoti į ją gilintis, nežinant, kaip apie ją diskutuoti“ (de Certeau 1986, p. 131). Todėl kultūros tyrinėtojų užduotis yra atskleisti visą šiandienos kultūros lauko sudėtingumą ir prieštaringumą, taip pat rasti būdus, kaip nagrinėti dainų šventės tradiciją akademinį kultūros tyrimų bei dabarties kultūros ir meno reiškinių kontekste. Be abejonės, svarbu siekti maksimalaus šio renginio organizavimo skaidrumo, nes kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad didelių nacionalinių projektų finansavimo ir kultūros reprezentavimo formų klausimai, atsidūrę lokalių grupių, savivaldybių ir valdžios institucijų rankose, neretai lemia jų kritikos priežastis ir augantį skeptiškumą. Taigi verta kurti demokratišką produktyvių diskusijų lauką, kuriame būtų plėtojami analitiniai ir lyginamieji tyrinėjimai, įgalinantys *sukurtų tradicijų* peržiūrą naujame sociokultūriniame kontekste.

Dainų šventė kaip gyvoji kultūros medija

Dainų šventės tradicija neatsitiktinai atsidūrė didėjančio tyrėjų dėmesio centre, nes po siekio integruotis į globalias erdves ryškėja tapatybės praradimo fatalizmas ir vėl atsiranda būtinybė aktualizuoti bei plačiau diskutuoti apie nacionalinę tapatybę, sa-

vimonę, tradicinę kultūrą ir vertybes. Išsisklaidžius nepriklausomybės atkūrimo euforijai, lietuviškumas kurį laiką buvo nebemadingas, populistiškai siekta jį parodyti kaip sukonstruotą, iliuzinį. Tačiau dėl totalaus homogeniškumo problemiškais tapo ne tik lietuviškumo apibrėžimas, bet ir savasties suvokimo, interpretacijos, išreiškimo ir tvirtinimo procesai. Globalizacijos sukeltas nesaugumo ir nestabilumo jausmas išskėlė kultūrinės atminties ir tradicijos svarbą, paskatino atsigręžti į praeitį, suvokti iššaknijimo egzistencinę prasmę. Atsirado galimybė į dainų šventę pažvelgti kaip į reikšmingą kultūrinės atminties mediją, grindžiančią naują *kultūrinę strategiją*, kuri aktyvina istorinę atmintį, padeda stiprinti savimonės struktūras.

Pastaraisiais dešimtmečiais kultūrinės atminties tyrinėjimai nepaprastai išplito įvairiose šalyse ir disciplinose. Pasak žymių atminties kultūros tyrinėtojų Jano ir Aleidos Assmannų, atmintis yra priklausoma nuo medijų, kurios perduoda kultūros turinį (Aleida Assmann, Jan Assmann 1994, p. 120). Suvokdamas kultūrą kaip įvairių kultūros praktikų raiškos lauką Assmannas teigia, kad ne tik rašytinę, bet ir žodinę (taip pat dainuojamąją) tradiciją galima vadinti kultūrinės atminties medija (Assmann 1997, p. 139). Tačiau kultūros atmintis nėra statiška, uždara; priešingai, „kultūrinį palikimą ji visada sieja su aktualijomis ir dabartimi“ (Assmann 1995, p. 130).

Pastaraisiais metais kultūros diskurse išryškėjo posūkis į istorinės atminties lauką. Kolektyvinė tautos atmintis atsidūrė tyrinėjimų epicentre. Atminties, kaip nacionalinio projekto, samprata pateko į globalių diskursų rėmus, nacionalinės atminties trajektorijos nuvedė į pasaulinį atminties išsaugojimo tinklą.

Dainų šventės atvejis taip pat nėra išimtis. Regime, kad ji ne tik peržengia nacionalinės kultūros ribas, siekdama sujungti lietuvių bendruomenes įvairiuose pasaulio kraštuose. Ryškėja jos potencialas Pasaulinio paveldo ir globalaus turizmo kontekste. Dera suvokti, kad UNESCO (Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija), kuri Dainų švenčių tradiciją pripažino žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevru, yra tarptautinio tinklo dalis. Ji veikia globalioje dabarties erdvėje – švietimo, mokslo, kultūros, informacijos ir komunikacijos baruose, vienija pasaulio valstybes į forumą, skatindama ir remdama įvairių tautų ir bendruomenių savitumo, kultūros paveldo ir atminties išsaugojimo projektus. UNESCO požiūriu, atmintis yra svarbiausias dabarties rūpestis, o kultūros paveldo išsaugojimas yra vienas aktualiausių politikos klausimų (Amrith, Sluga 2008, p. 251–274). Taip nacionalinės atminties problematika patenka į tarptautinę areną. Tad globalizacijos procesai neapsiriboja tik naujomis komunikacijos technologijomis, gyventojų mobilumu ir migracijos procesais. Jie nustato bendrus diskursų rėmus, kurie ir skatina, ir įpareigoja peržiūrėti kultūrinės vertybes, tradicijas, svarstyti apie nacionalinę tapatybę ir kartu sociokultūrinį integralumą.

Lokaliose kultūrinės atminties praktikose ryškėja neišvengiami globalizacijos atgarsiai. Tuo pačiu vyksta tam tikra „transnacionalinė kultūrinės atminties sinchronizacija“ (Assmann, Conrad 2010, p. 5). Globalios komunikacijos arenoje ne tik mėgi-

nama apsaugoti nacionalinės kultūros bei atminties erdvę skatinant pasididžiavimo savo kultūra jausmą, bet ir prasideda savotiškas šalių konkuravimas dėl pasaulio dėmesio. Šiame kontekste kultūros politikoje didelės svarbos įgyja įvairios šventės ir minėjimai, kurie savotiškai atspindi ir lokalius, ir globalius procesus. Šiuo požiūriu ištis galima kelti ir nepatogius klausimus: ar transnacionalinės jungtys nedaro įtakos nacionalinių skirtumų nyksmui, ar lokalinė kultūros atmintis netampa globalia atmintimi? Todėl kultūros teoretikai pagrįstai klausia: kokias iš tiesų funkcijas atlieka transnacionalinė atminties politika (ten pat, p. 8).

Tad regionų, kaip atminties šaltinių, svarba neapsiriboja vietinėmis institucijomis ir veikėjais. Nors apskritai žvelgiant, atmintis ir globalizacija turėtų veikti priešingomis kryptimis. Vis dėlto, kultūros ir tradicijos savitumą išryškinanti kultūrinė atmintis, prisidedanti prie kolektyvinės tapatybės kūrimo ir socialinės sanglaudos, taip pat pakliūva į globalizacijos pinkles.

Kaip pastebi atminties kultūros tyrinėtojai, šventės, ceremonialai ir ritualai visais laikais buvo atraminiai kultūrinės atminties poliai (gyvoji medija). Assmanno atlikti senovės civilizacijų tyrinėjimai atskleidžia, kad šamanai, mandarinai, kunigai, rabinai ir poetai visada buvo komunikacinės atminties perdavos šaltiniai. Tačiau kultūrinės atminties sklaidą užtikrindavo ir institucinės atminties formos (Assmann 1995, p. 129). Senovės civilizacijose tai buvo įvairūs ritualai ir šventės, kurie suteikdavo galimybę bendruomenei dalyvauti gyvoje kultūrinės atminties terpėje.

Alaida Assmann išskiria *saugojančiąją atmintį* (*Speichergedächtnis*), kuri išsaugoja kultūros patirtį, ir *funkcinę atmintį* (*Funktionsgedächtnis*), kuri per konkrečias praktikas perduoda ateities kartoms tam tikras kultūros formas. Saugančioji atmintis yra funkcinės atminties versmė, todėl A. Assmann ją vadina atminties atmintimi. Modernios valstybės ją pradėjo kaupti ir saugoti muziejuose, bibliotekose, archyvuose, tyrimų institutuose ir kitose valstybinėse institucijose, kuriose ji egzistuoja ne visada atlikdama kokias nors konkrečias socialines funkcijas. Priešingai, funkcinė atmintis yra socialinėje erdvėje aktyviai veikianti atmintis, kuri tiesiogiai ar emociniais saitais jungia bendruomenę su praeitimi (Assmann 1999, p. 134–136). Kultūros gyvenimo kaita lemia, kad sukaupta atmintis yra vis kitaip transformuojama į funkcinę atmintį. Galime sakyti, kad Dainų šventė kaip tik ir yra funkcinės atminties forma, gyvoji kultūrinės atminties medija, kuri įtraukia meno kolektyvus, bendruomenes, visuomenę ir padeda aktualizuoti praeitį bei tradiciją. Be šio aktualizavimo praeitis paprasčiausiai nustotų veikti ir funkcionuoti dabartyje.

Ši funkcinė kultūrinės atminties forma atsiremia į konkrečius praeities ir etninės kultūros polius, tačiau ji skirta ne tiek juos saugoti, kiek paversti simboliais ir vaizdiniais, gebančiais atskleisti ir praeities gelmę, ir pasikeitusią dabartį. Todėl ši atminties forma suteikia galimybę sulieti mitą, istoriją ir dabartį, iškelti aktualius ir paveikius vaizdinius, skatinančius patriotiškumą ir tautinę savimonę. Kaip tik tokią misiją ir turėtų atlikti dainų ir šokių šventė.

Dainų šventė kaip atminties versmė

Prancūzų istoriko Pierre'o Nora sąvoka *lieux de mémoire* (atminties vieta arba versmė)⁹ taip pat paranki, tyrinėjant dainų šventės fenomeną (Nora 1984–1992). Ši „atminties vieta“ sąvoka (apimanti ir apibrėžianti ne tik konkrečias vietas, muziejus, paminklus, bet ir šventes, minėtinius įvykius, reprezentacijos formas) sulaukė plataus atgarsio įvairiose šalyse. Tradicinėje visuomenėje, kuri dar nebuvo sukūrusi modernių medijų, „atminties vieta“ tarnavo kaip mnemotechnika – savitas prisiminimo metodas. Modernioje visuomenėje, pasak P. Nora, jis buvo ideologizuotas ir pajungtas nacionalizmo diskursui. Dauguma „atminties vietų“ ir versmių buvo sukurtos ir išrastos, kad tarnautų Tautos valstybei. Taip jos tapo tapatybės politikos dalimi ir funkcionavo, pabrėždamos svarbiausias nacionalinės istorijos sąvokas, faktus ir idėjas, jas primenant ir įrašant į tautos mentalitetą. Žvelgdami į lietuvių dainų švenčių istoriją taip pat regime, kad pirmosios trys tarpukario Kaune surengtos dainų šventės buvo skirtos 20-ties metų spaudos atgavimo sukakčiai, Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečiui ir Vytauto Didžiojo 500-osioms mirties metinėms paminėti.

Deja, sovietmečiu šia tradicija pasinaudojo LKP ideologai, todėl dainų šventės buvo skirtos Lietuvos TSR metinėms, pergalės Didžiajame tėvynės kare ir kitoms daktoms paminėti.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę vėl susigrąžinta valstybės simbolika, siekta įtvirtinti šalies valstybingumui svarbias datas: 1994 m. surengta Pasaulio lietuvių dainų šventė, skirta Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejui paminėti, 1998 m. – Lietuvos valstybės atkūrimo 80-mečiui, 2003 m. – Lietuvos valstybės karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 2009 m. švęstas Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimas, o 2014 m. Pasaulio lietuvių dainų šventės renginiai skirti ne tik Dainų šventės 90-mečiui paminėti, bet ir Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, Tautinio kostiumo dienai, Baltijos kelio 25-osioms metinėms ir Valstybės (Mindaugo karūnavimo) dienai. Be to, dainų šventę lydi ir papildomi atminimo renginiai, kaip, pavyzdžiui, ceremonialas Rusų kapinėse ir Antakalnio memoriale žygiams valstybės, kultūros ir meno veikėjams atminti. Apimanti ir Valstybės dienos paminėjimą (liepos 6 d.) dainų šventė įprasmina reikšmingiausias Lietuvos istorijos datas ir įvykius. Taip ji tampa instrumentu ne tik kultūrinės, bet ir istorinės atminties politikai.

1984 m. paskelbtoje pirmoje tritomio „Atminties vieta“ dalyje P. Nora teigė, kad prasidėjus nacionalinės atminties nyksmo procesui, būtina ypatingą dėmesį kreipti į tas nacionalinę atmintį įkūnijančias ir išsaugojančias vietas, objektus ir renginius, kurie gali tapti reikšmingais valstybės gyvenimo simboliais, kultūrinės ir nacionalinės tapatybės sąramomis (Nora 1984, p. vii). Jo užmojis kataloguoti ir aptarti reikšmingus atminties židinius Prancūzijoje, vėliau sulaukė pasekėjų Vokietijoje, Ispanijoje,

⁹ Ši sąvoka apibrėžia ne tik konkrečias vietas, paminklus, lankytinas vietas, bet nematerialius atminties šaltinius, versmes, terpes, židinius.

Italijoje, Nyderlanduose bei kitose šalyse. Skirtingose šalyse išplėtoti tyrimai išryškino struktūrinius panašumus, padėjo į vienos tautos istoriją pažvelgti europinės arba globalios istorijos kontekste. Šia prasme Dainų šventės tradicija, kaip atmintį įamžinanti erdvė, taip pat yra svarbi bendrame Europos kultūros žemėlapyje.

Atminties versmėmis galima vadinti tokius reiškinius, kurie bendruomenes sutelkia viešojoje erdvėje, išreiškia kolektyvinę praeities žinojimo patirtį, sukelia tautos vientisumo ir emocinio bendrumo jausmą. Dalyvaudama tokiuose vyksmuose visuomenė ne tik perima jau susiformavusius kultūros turinius, bet ir papildo juos naujomis reikšmėmis. Tokiu būdu šis ritualinis veiksmas tampa ne tik atminties išsaugojimo, bet ir kūrimo procesu, savitai materializuojančiu nacionalinę ir politinę tapatybę.

XX a. pabaigoje suvoktą valstybei svarbių minėjimų, ritualų, tradicijų, švenčių ir kitų sambūvių simbolinę reikšmę, istorikai ir kultūros tyrinėtojai pavadino „tradicijos išradimu“ (Erico Hobsbawmo ir Terence'o Rangerio konceptualizuota sąvoka). XIX–XX a. sandūroje susikūrus naujoms valstybėms ir imperinių siekių turinčioms šalims, buvo svarbu sustiprinti savo tradicijų ir švenčių raišką, kuri, kaip jau minėta, tapo savita *kultūrine strategija*. Tad masinis dainų ir šokių švenčių judėjimas atliko reikšmingą vaidmenį tradicijos kūrimo procese.

XX–XXI a. sandūroje tradicijos atkūrimas ir stiprinimas vėl tampa svarbia *kultūros strategija*. Nuo 2000 m. spalio 30 d. Lietuvos dainų švenčių tradicijos tęstinumą sergsti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, pabrėžiantis, jog svarbu išsaugoti šį unikalų reiškinį, kuris daro didžiulę įtaką mūsų kultūros gyvybingumui, regionų kultūros sklaidai, visos tautos konsolidavimui. Tačiau tai nenumaldo poreikio atvirai kalbėti ir aiškintis, kokia iš tiesų šios tradicijos reikšmė ir vaidmuo šiandien. Ar ji svarbi tik kaip praeities reprezentavimo ir patriotizmo ugdymo forma? Kaip joje atsispindi praeitis ir dabarties sąšauka? Kokios pasitelkiamos naujos kultūrinės komunikacijos galimybės? Juk, kaip taikliai pastebėjo Martinaitis, „kiekvienas laikas savaip atrakina literatūrą“ (Martinaitis 2002, p. 13), taip pat folkloro, mitų, meno palikimą, kurį dešifruoja ir permąsto savomis sąvokomis.

Dainų švenčių naratyvinės linijos

Kaip žinia, nacionalinės dainų ir šokių šventės Lietuvoje organizuojamos kas ketveri metai. Pagrindiniai lietuvių dainų šventės renginiai – Folkloro diena, Nacionalinės liaudies meno parodos atidarymas, Ansamblių vakaras, Šokių diena ir Dainų diena – jau nusistovėję, tačiau kas kartą vis papildomi naujais akcentais¹⁰. Reikia pastebėti, kad kanoniškumas yra vienas svarbiausių tradicinių kultūros renginių ir švenčių bruožas. Tačiau, siekiant aktualizuoti kultūrinę atmintį, reikia ieškoti kūrybingos

¹⁰ Pasaulio lietuvių dainų šventės struktūra aprašyta D. Rasteniėnės straipsniuose. Žr. Dalia Rasteniėnė, Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolizmas. In: *Muzikos barai*, 2007, Nr. 5–6, p. 1–7.

prieigos, kuri leistų išryškinti dabarčiai reikšmingus praeities kodus, savitas tautosakos, mitologijos, liaudies meno temas, pasakojimo linijas, kurios išsiskleistų renginio dramaturgijoje ir išliktų dalyvaujančiųjų ar reginį stebinčiųjų vaizduotėje, patirtyje, prisiminimuose.

Glaustai apžvelkime naratyvines linijas, kurios buvo išplėtos dainų šventėse Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Nes būtent naratyvinės linijos yra pagrindinis interpretacinis ir mnemoninis (*mnemonic*) įrankis, žinių perdavimo kodas, kuris susieja praeitį ir dabartį, sujungia reginį, dalyvį ir žiūrovą, atverdamas gyvybingą atminties ir kūrybinės vaizduotės lauką.

Nuo 1990 m. dainų šventėse susitelkta į tautinio meno reprezentaciją, „autentišką“ kultūros sluoksnių atskleidimą. Jau 13-oje Pasaulio lietuvių dainų šventėje buvo surengtas Tautinis vakaras Sereikiškių parke, kuriame dainavo gausūs folkloro ansambliai. Išleistas dainynėlis „Užaugau Lietuvoj“, į kurį pateko auksinis liaudies ir originaliosios kūrybos fondas. Nuo 1994 m. dainų šventėse pradėta rengti Folkloro diena, šventėse ieškota išgrynintų tautinio meno reprezentacijos formų. „Jau 1990 m., Lietuvai vėl tapus nepriklausoma valstybe, folkloro sąjūdis natūraliai įsiliejo į Dainų šventę ir tapo pirmąja jos diena, istoriniu požiūriu natūraliai žiūrovą vedančia nuo archajiškos lietuvių liaudies dainos, šokio ir tradicijų iki harmonizuotų, stilizuotų ir originalių sudėtingų kūrinių, kurie atliekami paskutinę renginių dieną Vingio parke“ (Rastenienė 2007, p. 6). 1994 m. ir 1998 m. ansamblių vakaro programose „Saulės ratas“ ir „Ein saulėlė apie dangų“ siekta maksimalaus autentiškumo, minimaliai stilizuojant choreografines kompozicijas.

Tačiau tik nuo 2003 m. lietuvių dainų šventės įgyja vientisą naratyvinę liniją, kai menines programas susieja bendra tema. Pasaulio lietuvių dainų šventėje 2003-iaisiais metais menines programas jungė poeto Justino Marcinkevičiaus eilėraščio padiktuota tema, kurią nusakė žodis – „Mes“, kuris nurodo ne tik į gimtojo krašto žmones, jų kūrybines galias, kurios įsikūnijo šimtmečiais puoselėtoje Lietuvos tradicinėje kultūroje ir profesionalioje kūryboje, bet ir į mūsų mąstyseną, savivoką, būdą, papročius, apeigas. Kas mes tokie? Kaip save suvokiame ir reprezentuojame?

XXI amžiaus pradžioje vėl išryškėjo įsišaknijimo svarba, atsirado būtinybė atsigręžti į save, pasinerti į kolektyvinę sąmonę. Atrasti mūsų istorijos virsmuose ir etninės kultūros tąsoje nugulusius vienas virš kito senuosius baltų ir krikščioniškosios kultūros sluoksnius, kurie yra atsispaudę vienas kitame ir sudaro tam tikrą pastovų „karkasą, kuris padeda išsaugoti bendruomenės ar etoso tapatybę, ir kurio ribose gali būti įvairių išraiškų“ (Martinaitis 2002, p. 23).

2007 m. Lietuvos dainų šventė „Būties ratu“ išreiškė žmogaus būties ratą nuo gimimo, augimo, vestuvių, sąmoningos kūrybinės raiškos iki gyvenimo saulėlydžio. Folkloro diena „Saulutė rateliu tekėjo“, Šokių diena „Lino sakmė“, Ansamblių vakaras „Saulės vartai“ ir Dainų diena „Dainos ratu“ priminė žemdirbystės bei kalendorinių švenčių ritualinius veiksmus, kurie apima ir socialinius santykius, šeimą, ir besikar-

tojančias šio krašto gyventojų istorijas, įvaizdino gamtos ir gyvenimo ciklų kaitą, tekančio laiko ritmą.

2009 m. Lietuvos tūkstantmečio dainų šventė „Amžių sutartinė“ siekė atspindėti prigimtinių lietuvių darnos tarp žmonių ir aplinkos pojūtį, gebėjimą sutarti, susitarti. Renginių ciklu mėginta simboliškai atkurti Lietuvos kelią nuo senosios baltiškosios iki šiuolaikinės vakarietiškosios kultūros. Folkloro diena buvo skirta įvairialypei Žemės semantikai, Ansamblių vakaras „Metai“ ir Šokių diena „Laiko brydėm“ – ciklinio ir istorinio laiko tėkmei, Dainų dienoje „Skambantys vaikystės sodai“ šventas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio jubiliejus. Šventė subūrė per 40 tūkstančių dalyvių, apie tūkstantį lietuvių atvyko iš 16 pasaulio šalių, pasirodė ir Lietuvos tautinių mažumų mėgėjų meno kolektyvai (rusai, baltarusiai, romai, karaimai, lenkai).

Lietuvos tūkstantmečio dainų šventė aprėpė visas mėgėjų meno plėtojamas sritis: be tradicinių pasirodymų, surengta moksleivių dainų diena, pučiamųjų orkestrų koncertas „Vario audra“, jungtinių mėgėjų teatrų spektaklis „Amerika pirtyje“, davęs pradžią Teatro dienai. Reprezentacinėse Vilniaus koncertų salėse ir bažnyčiose imtasi rengti folkloro ir profesionalios chorinės muzikos koncertai, tradicine tapo Liaudies meno paroda. Išryškėjo tendencija dar labiau plėsti dainų šventės komunikacinę erdvę, išmėginant įvairias socialinio ir kultūrinio komunikavimo galimybes.

2014 m. 19-oji jubiliejinė Lietuvos dainų šventės „Čia – mano namai“ Dainų diena tradiciškai prasidėjusi Kauno Dainų slėnyje, o vėliau persikėlusį į Vilnių, buvo atidaryta Liongino Abariaus diriguojama daina „Lietuva brangi“ (ž. Maironio, muz. Juozo Naujalo). Visa dainų šventės programa paryškino Tėvynės vaizdinį, išreiškė krašto vaizdžio, vietovės, gyvenamosios erdvės svarbą, kuri veikia ne tik kasdienę aplinką, bet ir mentalinę sferą. Iš tiesų galima pastebėti, kad folkloras įkūnija ir perteikia kitaip nenusakomą vietos istoriją; atskleidžia išjaustą vietos prasmę. Šiuo epiniu vietos ir gamtos pajautimu, atsiskleidžiančiu folklore ir tautosakoje, išmaniai pasinaudota dainų šventės programoje. Tėvynės motyvo aktualumas išryškintas ir šiuolaikinės stiprios lietuvių emigracijos bei tautinio išsišaknijimo kontekste.

Folkloro diena „Laumužės lemta“ ir šokių diena „Sodauto“ įprasmino lietuviškosios gamtojautos ir etninius simbolius, sodybos erdvę, sodiečio papročius, gyveneseną. Priminta, jog etninė kultūra buvo sutelkta šeimoje, kuriama ir perduodama kaip šeimyninės bendrijos paveldas. Teatralizuotame koncerte „Krantai Nemunėlio“, kuris įvyko Ansamblių vakarą, – simboliškai įgyvendinta kelionė Nemunu per Lietuvą – Aukštaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją, Žemaitiją ir Klaipėdos kraštą iki Baltijos jūros. Kiekvienoje koncerto dalyje atskleisti skirtingų etnografinių regionų savitumai, kostiumai, muzikos instrumentai.

Dainų dienoje „Čia – mano namai“ vyravo harmonizuotos lietuvių liaudies dainos tėviškės motyvais, atliktos *a capella* (be muzikos instrumentų pritarimo). Scenografijoje naudota kalendorinių švenčių simbolika (akcentuoti lopšio ir stalo simboliai), demonstruoti Daivos Steponavičienės ir Danutės Keturakienės atkurti septynių baltų

genčių (kuršių, žemaičių, aukštaičių, žemgalių, jotvingių ir sėlių) kostiumai, karių ir artojų archeologiniai kostiumai, demonstruota Pamaro krašto tautinio ir archeologinio kostiumo kolekcija, akcentuoti tautodailės dirbinių raštai. Minint 25-ąsias Baltijos kelio metines, iškilmingai sugiedota Tautiška giesmė.

Galima pastebėti, kad dainų švenčių programose mėginama atskleisti liaudies dainą, šokį ir tautosaką kaip sinkretinę veikmę, glaudžiai susijusią su tam tikrais gyvenimo ir papročių laukais, buvimo bendruomenėje, šeimoje ir gamtoje būdais. Tačiau didžiulis šventės mastas, režisūriniai sprendimai ne visada leidžia atgaivinti savaiminį tautosakos, kaip liaudies meno, poveikį, kurį Martinaitis siūlė vadinti „folklorine komunikacija“, vykstančia ne tik horizontaliai, bet ir vertikalčiai. Jai būdinti ne reprezentaciniai elementai (pomastiški, turintys polinkį šlovinti ir aukštinti), o reliaciniai (dialoginiai) aspektai, kurie kaip tik ir galėtų užtikrinti didesnę žmonių bendrystę, jungti į vientisą vyksmo erdvę. Ši jungties, savirefleksijos strategija itin svarbi visuotinio susvetimėjimo, vartojimo amžiuje, kuriame nebelieka perspektyvos savo paties (savos kultūros) atžvilgiu. Pasak įžvalgaus stebėtojo, „folkloriniuose aktuose tas pats asmuo vienu metu yra ir atkūrėjas, ir dalyvis, ir kartu – bendruomeninio suvokimo subjektas“ (Martinaitis 2002, p. 64).

Aptartose dainų šventėse pastebimas orientavimasis į universalų pasakojimą, mitinio bei folklorinio mąstymo schemų prikėlimą, naują semantizavimą, kuris šiaandien yra nepaprastai svarbus. Tačiau žvelgiant į dramaturgiją ir kai kuriuos šventės struktūros elementus, iškyla nemažai klausimų, kaip dabarties kultūrinėje terpėje interpretuoti ir suprasti tradicinį palikimą? Kaip praeities palikimą paversti prasmingais ženklais, simboliais, vaizdiniais? Kaip išvengti pernelyg sentimentalių įvaizdžių, „primityvios“ romantizuotos interpretacijos? Kaip atskleisti nesenstančius kultūrinius turinius, atsikant pasenusių interpretavimo būdų, stereotipų (į kičą peraugančių) įvaizdžių, imitacinio stiliaus? Kaip subendrinti kai kuriuos motyvus, susieti su kolektyvine patirtimi, dabarties reiškiniais, kad vyktų unikali ir pastovi praeities ir dabarties sąveika?

Siekiant, kad dainų šventė taptų svarbiu kultūros įvykiu, reikėtų pagalvoti, kaip išvengti banalybių, stereotipų ir atgrasaus reprezentatyvumo. Taigi platesnių tyrimų ir drąsių diskusijų dar reikalauja šventėje glūdintis autentiškumo ir modernumo bei populiarumo santykis. Ne tik naujų technologijų, audiovizualinių galimybių, atveriančių naujus vizualinės komunikacijos būdus, bet ir koncepcijos bei išraiškos būdų svarstymas, susijęs su nacionalinio savitumo, charakterio ir etninės kultūros apmąstymu, gali tapti atskiro tyrimo objektu. Kaip teisingai pastebėjo literatūros kritikė Giedrė Kazlauskaitė, aptardama H. Kunčiaus knygą „Lietuviai Vilniuje“, „nekritiško nacionalizmo dozė valstybiniu mastu jau yra buvusi tokia milžiniška, kad kritinis <...> rakuras vargu ar kam nors pakenktų“ (Kazlauskaitė 2011). Suvokus dainų šventės, kaip ritualinio koncerto, nukreipto ne tiek į išorinį suvokėją ir žiūrovą, kiek į kolektyvinį dalyvavimą ir atlikimą, svarbą, vis tik nereikėtų bijoti pažvelgti į šį reiškinį objektyviai

ir kritiškai. Taip dainų šventės fenomenas nebūtų izoliuotas iš bendro šiuolaikinės kultūros tyrimų lauko ir padėtų geriau suvokti jo veikmės lauką bei reikšmę.

Išvados

Šiandieniniame totalaus homogeniškumo pasaulyje, kuriame viešpataujančios vartojimo ir reginių paradigmos pavergia mūsų vaizduotę, skatina susvetimėjimą ir atitolina vienas nuo kito, lietuvių dainų šventės yra nevienareikšmis kultūros aktas ir svarbus ryšių kanalas su praeitimi. Kultūrologinis dainų šventės tyrimas leidžia šį fenomeną tyrinėti kaip mnemoninę kultūrinę ir socialinę praktiką, svarbią visuomenės ir valstybės gyvenime. Kaip tautos „jungiamoji grandis“ dainų šventė ne tik grindžia nacionalinę tapatybę, bet ir sukuria simbolinę erdvę individualios tapatybės virsmui. Kaip kultūrinės *atminties praktika* (Assmann) ir *atminties vieta* (Nora) dainų šventė svarbi ir kaip Lietuvos kultūrinės ir istorinės atminties raiškos erdvė, ir kaip šiuolaikinės kultūros politikos dalis.

Tačiau reikia suvokti, kad ši modernioje valstybėje susiformavusi *atminties medija*, praeities prisiminimų bei peržiūros terpė taip pat turi kisti, nevirstant dar vienu vartojimo „objektu“, manipuliacijos įrankiu, maskuojančiu tuštumą ir tapatybės neradimą. Patekęs į šiuolaikinių kultūros tyrimų diskursą, dainų šventės fenomenas turėtų ne tik orientuotis į formalų reprezentacinį modelį, net ir stiprinti tradicinės kultūros kaip savo „kitoniškumo“ pažinimą, formuoti naujo savęs pažinimo galimybes, plėsti savirefleksijos lauką, išryškinti šiuolaikinės visuomenės ir tapatybės kitimą, atsigręžiant į praeitį mąstyti ir apie dabarties žmogiškuosius santykius, ir apie ateities idealus.

Literatūra

- Amrith, Sunil; Sluga, Glenda. 2008. New Histories of the United Nations. In: *Journal of World History*, No. 19, p. 251–274.
- Assmann, Aleida; Assmann, Jan. 1994. Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis. In: *Die Wirklichkeit der Medien: Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft*. Eds. Klaus Merten, Siegfried J. Schmidt, Siegfried Weischenberg. Opladen: Westdeutscher Verlag, p. 114–140.
- Assmann, Aleida. 1999. *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. Munich: Beck.
- Assmann, Aleida; Conrad, Sebastian. 2010. Introduction. In: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Eds. Aleida Assmann, Sebastian Conrad, Palgrave Macmillan, p. 1–16.
- Assmann, Jan. 1995. Collective Memory and Cultural Identity. In: *New German Critique*, No. 65, p. 125–133.
- Balkelis, Tomas. 2010. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Iš anglų kalbos vertė Žilvinas Beliauskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- De Certeau, Michel (in collaboration with Dominique Julia, Jacques Revel). 1986. The Beauty of the Dead: Nisard. In: *Heterologies: Discourses on the Other*. Trans. Brain Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 119–136.
- Gudelis, Regimantas. 2009. Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: raiškos ir raiškos problemos (XX a. II pusė – XX a. pradžia). *Gimtasis kraštas*, p. 3–16. Prieiga per internetą: http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/1_gudelis.pdf [žiūrėta 2014 12 15]
- Gudelis, Regimantas. 2001. Vydūnas apie dainų šventes: chorotyros aspektas. In: *Tiltai*. Priedas, Nr. 7. p. 86–95.
- Kazlauskaitė, Giedrė. 2011. „Kiek statistinis lietuvis turi tuštybės? In: *IQ*. Prieiga per internetą: <http://iq.lt/iq-zurnalas/kiek-statistinis-lietuvis-turi-tustybes> [žiūrėta 2014 12 06]
- Les lieux de mémoire*. 3 vols. Ed. Pierre Nora. Paris: Gallimard, 1984–1992.
- Martinaitis, Marcelijus. 2002. *Laiškai Sabos karalienei*: Esė romanas. Vilnius: Tyto alba.
- Nora, Pierre. 1984. *Les lieux de mémoire*. T. I. *La République*. Paris: Gallimard.
- Rastenienė, Dalia. 2007. Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolizmas. In: *Muzikos barai*, Nr. 5–6, p. 1–6.
- Zaborskaitė, Vanda. 2008. Dar vienas žvilgsnis į sovietmečio kultūrą. In: *Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-03-12-vanda-zaborskaite-dar-vienas-zvilgsnis-i-sovietmecio-kultura/3950/print> [žiūrėta 2014 12 04]

Song Celebration as an Action of Cultural Memory

Summary

Key words: Lithuanian Song Celebration, tradition, ethnic culture, collective representation, strategy, interpretation, place of memory, cultural memory, global memory

This article considers the tradition of Lithuanian Song and Dance Celebration as a multifaceted phenomenon through the prism of contemporary cultural discourse. Following the French philosopher Michel de Certeau the author examines Lithuanian Song Celebration as a modern cultural phenomenon, which shapes collective representations of the past and imports traditional cultural heritage into cities. Song Celebration is also defined as a site of memory (*lieux de mémoire*) significance of which is outlined by the French historian Pierre Nora, and which is used to strengthen national authority and promote patriotism. It is also examined as a practice of cultural memory (*kulturelles Gedächtnis*), which helps to reconstruct cultural identity and foster self-reflexive processes, as the German researchers Jan and Aleida Assmann claim. However, it is observed that in recent decades global memory projects integrate similar memory practices around the world in transnational networks. Besides, the context of a very intense visual culture, multitude of festivals and spectacles requiring revision and actualizing of the song celebration concept, which should let to speak openly and boldly about the interpretation of traditional culture and folklore, its contemporary expressions, without turning it into the object of consumption and finding original ways to open up the deep contents of ethnic culture.